

Kosova'nın Yeniden Yapılandırılması ve Devletleşme Sürecinde Kurumsallaşma Aşamaları

Sibel AKGÜN^{1*}

¹Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, SBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sgulcan@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8290-4227

Özet: Kosova 2008 yılında uluslararası sisteme bağımsız aktör olarak katılmış bir devlettir. Bağımsızlık öncesi uluslararası himaye yönetimi altında bulunan Kosova, 2008 yılından sonra da devlet olmanın gerekliliklerini sağlama noktasında yetersiz kalmıştır. Devlet olmak için gerekli olan kurucu şartları yerine getiren Kosova devleti uygulamada sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle ülkenin yeniden inşası ve merkezi kamu otoritesinin oluşturulması ile kurumsallaşması noktasında destek almaya devam etmektedir. Tanınma sorunu da yaşayan Kosova devleti bu noktada uzun vadede gerçekleşecek bir devlet yapılanması içindedir. Devletin sınırları içinde yaşanmaya devam eden lokal çatışmalar ve kamu kurum ile kuruluşlarının teşekkülü (eğitim, sağlık, güvenlik, adalet, yerel yönetimler gibi) noktasında tecrübesizlikler yeniden yapılandırmanın devam etmesine neden olmuştur. Özellikle kamusal kurumsallaşma konusunda yaşanan sorunlar bugün de devam etmektedir. Çalışmada Kosova'nın 2008 sonrası kamu otoritesinin ve yapısının oluşumu ve geldiği aşama kurumsallaşma teorilerinden Philip Selznick'in doğal sistem modeli ile ele alınacaktır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden vaka analizi kullanılacaktır. Çalışmada sonuçlar yorumsamacı yöntem ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kosova, devlet inşası, doğal sistem, yönetim ve kurumsallaşma.

Institutionalization Stages in the Restructuring and Nationalization Process of Kosovo

Abstract: Kosovo is a state that joined the international system as an independent actor in 2008. Kosovo, which was under the rule of international protection before independence, remained insufficient to meet the requirements of statehood after 2008. The state of Kosovo, which fulfills the founding conditions necessary to become a state, has problems in practice. For this reason, it continues to receive support for the reconstruction of the country and the establishment of a central public authority and its institutionalization. The state of Kosovo, which also has the problem of recognition, is in a state structure that will take place in the long term at this point. Local conflicts that continue to be experienced within the borders of the state and inexperience in the formation of public institutions and organizations (such as education, health, security, justice, local administrations) have caused the restructuring to continue. Especially the problems about public institutionalization still continue today. In the study, the formation of the public authority and structure of Kosovo after 2008 and the stage it has reached will be discussed with the natural system model of Philip Selznick, one of the institutionalization theories. For this purpose, case analysis, one of the qualitative research methods, will be used. In the study, the results will be evaluated with the hermeneutic method.

Key Words: Kosovo, state building, natural system, governance and institutionalization.

1. GİRİŞ

İnsan gruplarının ve toplumlarının bir araya gelerek oluşturdukları birçok farklı organizasyon ve örgütlenme biçimi vardır. Bu durum ilk çağlardan günümüze kadar gelişerek devam etmiş ve özellikle 19. Yüzyıl sonrasında daha kurumsal hale gelmeye başlamıştır. Bu organizasyon ve örgütlenme biçimlerinin en önemlilerinden biri de devlettir. Hukuk, siyaset, sosyoloji gibi temel sosyal bilimler alanlarının ve felsefelerinin de en önemli başlıklarından biri olan devlet kavramı kökeni, oluşumu ve gelişimi ile birlikte bugün en çok tartışılan ve ele alınan konulardan biridir.

Özellikle devlet denilen örgütlenmenin yapılan tartışmalar ve görüşler bir yana bugün üzerinde

uzlaşılan özellikleri kurucu öge olarak belirlenen insan topluluğu, ülke ve kendi üstünde herhangi bir otoriteye bağlı olmayan siyasal yönetimdir. Bu özelliklerin her biri de kendi içinde farklı şekillerde ele alınarak değerlendirilebilmektedir. Ancak bu üç özellik devlet kavramının olmazsa olmaz temel özellikleri halinde bulunmaktadır. Bu özellikler içinde bir topluluğun kendini yönetmesi ve temsil etmesini sağlayacak bir kamu otoritesinin varlığı çalışmanın da ele alacağı temeldir. Bu özelliğin aynı zamanda sürekli ve kalıcı olarak bulunması yanında devleti diğer kamu örgütlenmelerinden ayıran aynı zamanda hukukta egemen ve bağımsız olmasıdır (Pazarıcı, 2003:5-18).

Devlet temelinde belirli bir toprak parçası üzerinde insanların toplum halinde yaşaması ve yöneten-

*Bu makale 14 - 15 Ekim 2023 tarihleri arasında IBANESS İktisat, İşletme ve Yönetim Bilimleri Kongreler Serisi-Ohrid/Republic of North Macedonia'da düzenlenen Kongre'de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

yönetilen ilişkisi içinde bulunan bir oluşumdur. İlkçağlarda daha ilkel bir biçimde oluşmaya başlayan devlet, Ortaçağ'da daha çok egemenlik kavramı üzerine inşa edilmeye başlamıştır. Özellikle mutlak egemenlik olarak belirlenen devlet otoritesi ve varlığı daha çok insan doğasının yapısı üzerinden şekillenmiştir. Aydınlanma çağında ise insanın yararı ve mutluluğu üzerinden içeriği değişmeye başlamıştır. Devlet bu dönemde insan merkezli olarak kuralları ve kurumları ile daha örgütlü ancak birey temelli olarak gelişmiştir. Yeni dönem ise devletin yanında millet ve milletin faydası ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu son dönem devletin yukarıda belirtilen temel özelliklerinin tam olarak oturduğu ve insan-millet birlikteliğinin zirveye çıktığı dönem olmuştur (Ay & Uçar, 2015: 204).

Temelde devlet kavramının değişik görüş açılarından ele alınması söz konusudur. Bugün kurucu öge olarak ülke, egemenlik, örgütlenme devlet olmanın mutlak unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurlar içinde son dönemde öne çıkan en önemli unsur ise devlet çatısı altında yaşayan insan topluluğunun dayanışma içinde ancak otoriteye de bağlı olarak bir arada yaşama anlayışıdır. Devlet otoritesinin ise tüm toplum düzeyini kapsayan, geniş yetki ve görevleri bulunan, düzenleyici ve emredici durumu, üzerinde yaşayan insan topluluğu için olmazsa olmazdır. Özellikle devleti yöneten otoritenin anayasal ve yasal normları oluşturması, oluşturulan bu normlarla ilişkileri dengeli bir biçimde yürütmesi ile düzenlemesi gerekmektedir. Bu anlamda yeni dönemde devletin sistem olarak fonksiyonları, görevleri, yapısı ve sürekliliği ile insan unsuru üzerinde düzen oluşturması beklenmektedir (Akbulut, 2015: 175-176).

Devlet temelde siyasi bir birliktir. Bu birliğin örgütlenme biçimi aile, komşuluk, mahalle veya şehir, din, kültür gibi yapılardan farklı olarak kolektif oluşum ve düzenlemeleri söz konusudur. Devlet yapısının içinde kolektivite biçimi beşeri olarak bu yapıya güç katmaktadır. Bu gücün içinde evrimleşerek oluşması, tarihsel olarak ortaya çıkması ve gelişmesi, benzerlikleri gibi farklılıklarının da olması (büyüklük, meşruluk, güç gibi), siyasi bir oluşum olması devleti tüm diğer birliklerden ayıran en önemli diğer özellikleridir. Bu nedenlerle devletin tanımlamak zor olmasa bile bu kavram üzerinden farklı görüşlerin ve tartışmaların olması doğaldır (Kukathas, 2022).

Adam Smith'e göre ister ilkel ister uygar olsun her iktidarın / devletin üç temel görevi vardır. Bunlar; savunma, adalet ve kamu işleri ve kurumlarının oluşturulmasıdır. Tabii olarak bu üç işlev veya görev, toplumun o anki gelişmişlik

düzeyine göre farklılıklar göstermektedir. Yani, bir ilkel çiftçi toplulukta ve bir uygar toplumda bu üç işlev farklı biçimlerde gerçekleştirilir. Bu üç işlev aynı zamanda, Smith'e göre, üç temel kamu hizmetidir (*Adam Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations'dan, akt. TASAM, 2011*).

Devletler düzenleyici yapılar olarak kurumsal yapıların da taşıyıcısı ve yaratıcısıdır. Devletin yasaları, yönetsel uygulamaları aynı zamanda onları kısıtlamaktadır. Bu yönü ile devletin normatif yapılar kurarak, diğer devletlere rol model olması söz konusudur. Bazı durumlarda devlet ile ilişkisi olmayan ancak onula yakın ilişki kuran yapılar da elde ettikleri yasallık ile devlete benzemektedir. Bu anlamda devletin dönüştürücü ve meşrulaştırıcı hatta kurumsallaştırıcı bir rolü de söz konusudur (Yalçınkaya, 2018:31).

Devletin esas gücünü oluşturan başlıklardan biri olan kurumsallaşma ise esasında sosyolojiktir bir alandır. Sosyolojik anlamda kurum, toplumda organize olmuş, yerleşmiş, kabul edilmiş, prosedürleri belli sosyal ilişkiler düzeni ve topluluğunu ifade etmektedir. Kurumsallaşma bir açıdan göreceli bir özelliktir. Herhangi bir olayın, davranışın kurum sayılabilmesi, bu olayın geçtiği çevreye, kişilerin amaçlarına, ilişkilerin özelliğine ve analiz edilecek soruna büyük ölçüde bağlı bulunmaktadır (Dereköy, 2015: 35).

Kurumsallaşma konusunda 1949 yılında "Doğal Sistem Modeli"ni geliştiren Philip Selznick'in görüşleri bu anlamda önemlidir. Selznick'in modeli bir yapının ve varlığın hayatını sürdürebilmesinin çok elzem olduğuna dayanmaktadır. Selznick kurumsallaşma kavramını ise "Örgütün farklı bir kimlik edinmesi ve sosyal gereksinim ve baskıların sonucu olarak hassas ve esnek bir organizmaya dönüşmesi sürecidir" şeklinde tanımlamıştır (*Paul Selznick Institutionalism "Old" and "New" akt. Ögüt & Tarhan, 2022: 159*).

Selznick'in doğal sistem teorisinde temelde örgüt ve kurum arasında ayırım yapılmaktadır. Selznick örgütü bilinçli olarak oluşturulmuş çalışma sistemi olarak değerlendirmiştir. Kurum ise ona göre toplumsal ihtiyaç ve taleplerden doğan, gelişen ve değişen dinamik bir yapıdır. Yani örgütler oluşturulan amaçları elde etmek için mantıksal olarak düzenlenmiş biçimsel yapılardır. Örgütsel değerlerin somut hale getirilmesi, bu yapının ekonomik anlamın ötesinde bir sosyal varlık olarak ihtiyaçlarının belirlenmesi ve uyum kapasitesine sahip bir organizma ortaya çıkması halinde bir kurumdan söz edebilir (Lynee Zucker *Organizations As Institutions'dan akt. Küçük, 2018: 7*).

Dolayısı ile Selznick'in doğal sistem modeline göre değerlendirmek gerekirse devletin kurumsallaşması örgütlü olmasının ötesinde doğal ve gerekli bir durumdur. Uluslararası ilişkilerde temel aktör olan devletin bu anlamda kurumsallaşmış olması istenen ve gerekli olan en önemli başlıklardan biridir.

Uluslararası ilişkilerde ise 1648 Vestfalya Antlaşmasıyla kurulan yeni devlet düzeni uluslararası ilişkileri doğurmuş ve insan, toprak, devlet otoritesi temelindeki bir olgu olan devletlerarasındaki ilişkilerin sınırları belirlemiştir. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte ise modern milliyetçiliğin doğuşu ile ulus devlet yapıları oluşmaya başlamıştır. Vestfalya Antlaşması ile tüzel kişilik olarak kabul edilen ulus devletler bir ideal ulus kavramı etrafında bir araya gelerek varlıklarını ortaya koymaya başlamıştır. Bu dönem ile birlikte oluşan ulus devletlerin tek ve güçlü bir otoriteye sahip olması, merkezi bir yapısının bulunması, iktidarın meşruiyetinin ulus olması, hukuk normlarının bulunması, savunma ve güvenlik konularında yetkin bulunması gerekli olmuştur. Selznick'in doğal sistem modelindeki kurumsallaşma bu dönem ile birlikte devletin de temel olarak kazanması gereken en önemli yapıları olmuştur. 20.yüzyılda bu yapıları kazanması ve koruması beklenen devlet kavramı, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra ise küreselleşme ve değişen dünya düzeni ile birlikte sorgulanmaya başlamıştır (Özkaya, 2020: 345).

Soğuk Savaşın sona erdiği 1991 sonrası uluslararası sistemde beklenen istikrar gerçekleşmemiştir. 21. yüzyılda iç savaş, yoksulluk, doğal afetler ve salgın hastalıklar sosyal, ekonomik ve siyasi olarak devletleri zorlamaya başlamıştır. Uluslararası sistemde kurumsal yapılarını ve doğal sistemlerini oluşturamayan devletler bu durumdan daha çok etkilenmeye başlamıştır. Bu duruma bir de uluslararası sisteme yeni katılan devletler de eklenince bu devletlerin etkilenme durumu daha da çok artmıştır. "Başarısız devlet" olarak tanımlanmaya başlayan devletler uluslararası barış ve güvenlik için en önemli tehdit oluşturan olarak görülmeye başlanmıştır. Dönemin BM (Birleşmiş Milletler) Genel Sekreteri Kofi Annan 2004 yılında başarısız devletlerin ve iç savaşların dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli sorunları olarak görüldüğünü belirtmiştir. Annan'ın bahsettiği başarısız devlet kavramı kurumsal yapının, otoritenin, hukuk ve siyasi düzenlerin çöktüğü, ekonomik yapının olmadığı veya yetersiz olduğu devlet düzenidir. Bu düzende devlet yapısı kamu otoritesi ile kamu hizmetlerini yürütme ve ülke üzerindeki denetim ile meşruluğunu sürdürme konusunda yetersiz kalmaktadır (Susan E. Rice, *The*

New National Security Strategy: Focus on Failed States akt. Taşdemir, 2013: 406-408).

Aslında küreselleşmenin yarattığı bu durum diğer devletleri de etkileme potansiyeli ve riski nedeniyle tehlikeli olarak görülmektedir. Bu nedenle uluslararası aktörler ve yapılar bu devletlere karşı müdahale hukuku başta olmak üzere birçok yöntem geliştirmeye başlamıştır. İç egemenlikleri sorunlu olan, insan hakları ihlallerinin yaşandığı, temel kamu görevlerini yerine getirmekte zorlanan bu devletler dışarıdan müdahalelere açık hale gelmiştir. Bu durum ise devlet kavramının egemenliğini zedelemektedir. Selznick'in belirttiği üzere devletin dış ve iç müdahaleler olmaksızın doğal sistemlerini oluşturması ve kurumsallığı sağlaması gerekmektedir. Ancak en temel güvenlik sorunlarının çözümünde bile yetersiz kalan bu devlet yapısı kırılabilirlikle özdeşleşmekte ve müdahaleler ile ancak ayakta kalabilmektedir (Duhan, 2023: 327-328).

Altan Aktaş'a göre temelde başarısız devlet söylemi bile Avrupa merkezci olarak görülmelidir. Batı devlet anlayışının bir ürünü olan bu söylem modern devlet yapısını olmazsa olmaz olarak görmekte ve tüm devletlere bu yapıyı dayatmaktadır. Aktaş'a göre uzun dönemde tüm devletlerin liberal demokratik modeli benimseyecekleri şeklinde bir kesin kabule dayanması ve başarısız olarak nitelendirilen devletlerin siyasi kültür ve yönetim anlayışlarındaki farklılıklarının yok sayılması bu söylemin en problemli yanını oluşturmaktadır (Aktaş, 2019: 151).

Bu anlamda başarısız devlet kavramının farklı biçimlerde ele alınması ve değerlendirilmesi söz konusu olsa da özellikle çatışma yaşanan devletlerde çatışma sonrası ve uyuşmazlık bulunan devletlerde uyuşmazlık dönemlerinde barış inşası denilen bir kavram ve süreç ortaya çıkmıştır. Bu süreç özellikle silahlı çatışmaların yaşandığı devletlerde insani yardım, siyasi ve sivil yapıların oluşturularak geliştirilmesi, ekonomik yapılanmanın sağlanması ve anlaşmazlığı temelden ortadan kaldırmak için benimsenen geniş bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Bu açıdan barış inşa süreci uzun dönemli ve tüm aktörler için geniş bir zamana yayılan ve Aktaş'ın da belirttiği üzere kendi içinde tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Öner, 2013: 2-3).

Devlet kavramı etrafında sosyolojik ve siyasi olarak yaşanan tüm tartışmaların örnek olarak incelenebileceği devletlerden biri de Kosova'dır. Soğuk Savaş dönemi sonrası ortaya çıkan Kosova devleti hem silahlı çatışmaları ile hem de sonrasında devlet yapısının kurumsallaşması sürecinde ele alınan tüm başlıkları yaşayan bir devlet olmuştur. Bu

nedenle Kosova özelinde bu devletin durumuna daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel ve doküman analizi yöntemleri kullanılacaktır. Literatür taraması birincil ve ikincil kaynaklarla yapılacak ve bulgular yorumsamacı yöntemle değerlendirilecektir. Literatür taramasında ulusal ve uluslararası düzenlemeler de çalışma kapsamında analiz edilecektir.

3. BULGULAR

3.1. Kosova'nın Devletleşme Süreci

Balkan coğrafyasında yüzyıllardır yaşanan siyasi, askeri, toplumsal ve kültürel gelişmelerden bire bir etkilenen Kosova'nın siyasi tarihi çok uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Çeşitli devlet, imparatorluk ve güçlerin yönetimi altında yaşayan Kosova 2. Dünya Savaşı ile birlikte Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin yönetimi altında bulunmuştur.

Yugoslavya çatısı altında Sırbistan devletine bağlanan Kosova, 1946 yılında bu devlet yönetiminde özerk bölge olmuştur. Kosova 1963 yılında Yugoslavya Anayasasında yine Sırbistan'a bağlı olarak eyalet statüsüne kavuşmuştur. Yugoslavya Anayasasında 1974 yılında yapılan yeni düzenleme ile ise Kosova'nın federal temsil hakkı olmuştur. Kosova ve temelde tüm Yugoslavya için 1980 sonrası ise kaotik ve sarsıcı gelişmelere gebe yeni bir dönem olmuştur. Kosova özelinde 1989 yılında Sırbistan tarafından özerklik statüsünün kaldırılması ülkenin çoğunluğunu oluşturan Kosovalı Arnavutların bağımsızlıklarını ilan etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu devlet, sadece Arnavutluk tarafından tanınmıştır. Aynı dönemde başlayan Bosna savaşı sırasında pasif direniş yapan Kosovalı Arnavutlar İbrahim Rugova önderliğinde uluslararası politikayı etkilemeye çalışmıştır. Bosna Savaşının 1995 yılında bitmesi sonrasında ise pasif direnişten aktif direnişe geçilmiş ve Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) kurulmuştur (Samancı, 2011: 28). Ülkede Sırbistan ordusu ve UÇK arasında yaşanan çatışmalar ve diplomatik olarak soruna çözüm bulunmaya çalışılan Rambouillet görüşmelerinin başarısızlığı üzerine NATO (Kuzey Atlantik İttifak Paktı) Mart 1999'da BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı olmadan Sırp güçlerine hava saldırıları düzenlemiştir. NATO müdahalesi Haziran'da sona ermiş ve 1999 Temmuz'unda da uluslararası güvenlik güçleri bölgeye yerleşmiştir (Ermağan & Satıcı, 2013: 47).

Savaşın sona ermesi ve Sırbistan ordusunun geri çekilmesi sonrası yukarıda ele alındığı üzere Kosova'da barış inşa süreci başlamıştır. NATO KFOR (Kosova Barış Gücü)'ü ülkeye yerleştirmiştir. Böylece öncelikli olarak ülkenin askeri yapısı ve güvenliği uluslararası bir örgüt tarafından sağlanmaya başlanmıştır. Eş zamanlı olarak BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı gereğince, Kosova'da UNMIK (BM Kosova Geçici Misyonu) adında sivil bir uluslararası yönetim başlamıştır (Özdağ & Önal, 2017: 566).

Kosova'nın yeniden yapılandırılması ve barış inşa sürecinde sadece NATO ve BM yoktur. AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)'da Kosova'da BM Güvenlik Konseyi'nin 1998 yılında aldığı kararlara göre bir Misyon kurmuştur. AGİT Kosova Misyonu ülkede ateşkes sağlamak, güçlerin hareketini izlemek ve insan hakları ve demokrasinin gelişimini sağlamak amacıyla kurulmuştur. AGİT Kosova Misyonu göreve başlaması ile UNMIK yapısı içerisinde bütünüyle bir parça olmuştur (Karademir, 2008: 140).

Kosova'da bu örgütlerin dışında BMMYK (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği)'nin de varlığı söz konusu olmuştur. BMMYK ülkede 1992 yılında Kosova'daki koruma ve insani yardım arayan mültecilere yardım etmek ve 1999'daki çatışmadan önce yerinden edilmiş kişilere destek sağlamak amacıyla göreve başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı ile de BMMYK ülkede güvenli ve serbest dönüşü denetlemekle görevlidir (Ağır, 2014: 472).

Böylece Kosova'nın uluslararası barış inşası ve yeniden yapılandırılmasında temel olarak güvenliğinde KFOR, sivil yönetiminden UNMIK, kurumsal inşasından AGİT, mültecilerin geri dönüşünden BMMYK görevli olmuştur. (Şimşek, 2020). Kosova'nın çatışma sonrasında ki durumu henüz ilk aşamada olduğu için uluslararası toplumun yönetimi ülkenin hukuki olarak böyle bir yapılandırma süreci için elzem görülmüştür.

Kosova uluslararası barış inşa döneminde NATO ve BM himayesine geçmiş ancak yasal statüsü Sırbistan'a bağlı olarak kalmıştır. Ülkenin statüsü için BM öncülüğünde 2006 yılında görüşmeler başlatılmıştır. 2007 yılında BM Kosova temsilcisi Martti Ahtisaari Kosova'ya "uluslararası toplumun gözetimi altında bağımsızlık" verilmesini öngören bir plan açıklamıştır. Rusya Federasyonu ise Ahtisaari'nin teklifini 2007 Nisanında yapılan BM Güvenlik Konseyi toplantısında reddetmiştir. ABD'de, Haziran 2007'de Kosova'nın daha fazla gecikmeden bağımsız olması gerektiği şeklinde görüş beyan etmiştir. Bu durum karşısında Kosova Meclisi, Temmuz'da, BM'nin yürüttüğü

Kosova sürecinin başarısız olduğunu belirterek, yılsonuna kadar tek taraflı bağımsızlık ilan etme kararı almıştır. Bu karar uyarınca Kosova Meclisi, 17 Şubat 2008 Pazar günü yaptığı oturumda bağımsız Kosova Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (TASAM, 2008).

Kosova'nın bağımsızlığı sonrasında da yeniden yapılandırılması devam etmiştir. Yukarıda belirtilen kurumların dışında AB (Avrupa Birliği)'nin EULEX (AB Kosova Misyonu) Şubat 2008'de kurmuştur. AB'nin en büyük misyonu özelliği taşıyan EULEX sadece Kosova'nın Avrupa kimliğini inşa etmek için değil Kosova Sırbistan ilişkilerini düzenlemek için de görev üstlenmiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında ülkenin komşuluk ilişkileri istikrarlı, siyasi, ekonomik, askeri alanlarda Batı ittifak sistemlerine katılmış, tanınmasını sağlamış bir devlet olma amacı yeniden inşanın bu aşamasında en önemli amaçlar haline gelmiştir (Gündoğan, 2016).

Böylece Kosova'nın 2008 yılına kadar devletleşme süreci kendi iç dinamikleri ile birlikte uluslararası toplumun desteği ve etkisi ile gerçekleşmiştir. 2008 yılından sonra ise Kosova devletinin ilanı sonrası ise kurumsallaşmış bir yapıya tek başına sahip olması için çabaları devam etmiştir. Bu çabaları ve bugünkü durumunu bu açıdan ayrı bir başlıkta ele almak faydalı olacaktır.

3.2. Kosova'da Devlet Kurumsallaşmasında Bugünkü Durum

Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında yeniden yapılandırma süreci devam etmiştir. Devletin ilanı sonrasında da uluslararası toplumun ve örgütlerin yeni kurulan devlet yapısının kurumsallaşması için varlığını devam ettirmesinin temelinde iki nedeni bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi Kosova'nın çok etnik ve dini yapısı içinde yer alan ve kurucu unsur olarak Anayasal statüsü bulunan Kosovalı Sırların ülkenin çatışma ve kriz sürecini devam ettirmesidir. Yoğunluklu olarak ülkenin kuzeyinde yaşayan Sırlar Kosova devletinin meşruiyetini ve otoritesini tanımamaktadır. Hatta daha ileri giderek Kosova devletinin kamu kurumlarını ve yapılarını yaşadıkları bölgeye sokmamakta, sık sık yaşadıkları yerlerde barikatlar kurarak protesto gösterileri düzenlemektedirler. Bu durum Kosova hükümetinin Sırbistan ile de arasının gerilimli olmasına neden olmaktadır.

En son 2023 yılı Mayıs - Temmuz ayları arasında Kosova polisinin Sırp çoğunluğun yaşadığı bölgelere baskın düzenlemesi ve belediye binalarını ele geçirmesi üzerine gerilim yaşanmıştır. Kosova polisi ve KFOR güçleri ile Sırp gruplar arasında çatışmalar yaşanmış,

her iki taraftan onlarca kişi yaralanmıştır. Askerlerini sınır boyunca yerleştiren Sırbistan, Kosovalı Sırlara karşı yeniden saldırı olmasına seyirci kalmayacağını bildirmiştir. Kosova Sırları ülkede genel ve yerel seçimleri boykot etmekte, Kosova devletinin araç plakalarını kullanmamakta, merkezi hükümetin polis, asker, gümrük memuru gibi kamu görevlilerini bölgede istememektedir (Euronews, 2023).

Devletin askeri güvenliği hali hazırda hala NATO komutasındaki KFOR tarafından sağlanmaktadır. KFOR'un Kosova'da bugünkü temel görev ve yetkileri kamu güvenliğini sağlamaktan, sağlık hizmetleri sunmaya, kaçakçılığı önlemekten, azınlıkların güvenliğine, sivil kuruluşların desteklenmesinden, mültecilerin geri dönüşüne kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. 1999 öncesi Kosova'da kurulan UÇK KFOR gözetiminde Kosova Koruma Birliklerine ve Kosova polisine katılmıştır. Devletin ordusu haline getirilen Kosova Koruma Birliği bu konuda UNMIK ve KFOR'a bağlı olarak kurulmuştur (Sancaktar, 2018: 66).

Kosova devletinin uluslararası yeniden inşa sürecinin devam etmesinin diğer nedeni ise çatışmadan çıkmış bir devletin ülke içinde yetkilerini oluşturması ve geliştirmesi için zamanın gerekli olmasıdır. Kosova'nın devletleşme sürecinde eğitim, sağlık, adalet gibi temel kamu hizmetlerinin ve görevlerinin yerine getirilmesinde tecrübesizlikten de kaynaklanan ilk aşama aşılamamış ve henüz olgunlaşma aşamasına gelinebilmiştir. Kosova hükümetleri devlet tecrübesi için uluslararası yapılar ile işbirliği içinde kurumsallaşmasını geliştirmeye çalışmaktadır.

UNMIK Kosova'da hali hazırda temsil düzeyi 2008 öncesi olduğu kadar olmasa da devam etmektedir UNMIK ilk kurulduğu 1999 yılında ülkede geçici idari birimlerin kurulmasından, siyasi katılıma ve KFOR'un güvenlik konularında organize olmasına öncülük etmiştir. UNMIK aynı zamanda iç güvenlik, yargı, eğitim, ekonomik durumun iyileştirilmesi, kamu kuruluşlarının idaresi ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi konularında yetkilerle donatılmıştır. UNMIK idari yapının kurulması ve güçlendirilmesi sonrasında geçici olarak nitelendirdiği yetkilerini yerel ve bölgesel otoriteye devretmek için alt yapı oluşturma misyonuna sahip olmuştur. UNMIK bu alanların dışında ülkede serbest ve adil seçimlerin yapılması, demokratik ve özerk kendi kendine yönetiminin geçici kurumlarının oluşturulması, siyasi uyuşmazlıklara çözüm bulmak gibi görevlerde üstlenmiştir (Çakır & Emiroğlu, 2016: 675).

Kosova'da 2008'de kurulan AB Misyonu EULEX ise temel olarak üç alanda yetki sahibi olmuştur. Bunlar; polis, yargı ve gümrük konularıdır. EULEX'in

ana amacı Kosova devletinin sürdürülebilir şekilde bu üç alanda düzgün bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Bu amaçla EULEX ülkede gözlemeleme, danışma, izleme, yönlendirme ve tavsiyelerde bulunma fonksiyonları yapmaktadır. EULEX'in tüm bu fonksiyonları dışında doğrudan belirli alanlarda icra yetkisi de bulunmaktadır. Bugüne kadar AB misyonlarının hiçbirinde olmayan bu yetki adeta bu organa devlet gücü vermiştir. Yani EULEX Kosova devletinin için de yetkili başka bir devlet gibi hareket edebilmektedir (Çakmak, 2019: 394).

Kosova sadece askeri ve idari olarak değil ekonomik olarak da yeniden yapılandırmanın devam ettiği bir ülkedir. 2009 yılında IMF (Uluslararası Para Fonu)'na üye olan ülke Özel Çekme Hakkı kapsamında para yardımı alması söz konusu olmuştur. Kosova IMF'ye üye olduktan sonra bu örgütün ihtiyaç duyan ülkelere destek olmak amacıyla yürüttüğü Stand-by anlaşmasına da dâhil olmuştur. Kosova 2009 yılında Dünya Bankasına da üye olmuştur. Dünya Bankası Kosova'da kurumsal gelişim, enerji sektörü, linyit güç teknik yardımı, finansal sektörüne yardım gibi alanlarda proje çalışmalarına ödenek ayırmıştır. Kosova devleti 2017 yılında Dünya Gümrük Birliğine de üye olmuş ve gümrük konularında teknik yardım, kapasite geliştirme, modernizasyon gibi alanlarda destek almaya başlamıştır. 2012 yılında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasına da üye olan Kosova, ekonomik kalkınmasında ticaret, üretim ve ihracat ağırlıklı bir model oluşturmak için 2007 yılında da Avrupa Ortak Serbest Ticaret Anlaşmasına katılmıştır (Kazaz, 2019: 49- 56).

Kosova devlet olarak ilan edildiği 2008 yılında AB ile bütünleşme yoluna da girmiştir. Kosova ile AB arasında Ekim 2015'te İstikrar ve Katılım Anlaşması imzalanmış ve 2016 yılında anlaşma yürürlüğe girmiştir. Kosova'nın AB ile ilişkilerinde Avrupa standartlarına ulaşması için reform çabalarında önemli bir adım olan bu gelişme bağımsızlık sonrasında ülkenin devletleşme sürecini de hızlandırmayı amaçlamıştır. 2018 yılında Kosova vatandaşlarının vizesiz AB ülkelerine seyahat edebilmesi de kabul edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, 2023).

Kosova üzerinde AB Komisyonunun hazırladığı İlerleme raporlarında kamu otoritesinin seçim reformu, güçlü ve bağımsız kurumlar inşa etme, kamu yönetiminde reform, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele, sivil toplumun geliştirilmesi gibi somut alanlarda yapısal düzenlemeler yapılması tavsiye edilmiştir. İlerleme raporlarında ayrıca devletin kamu kurumlarını güçlendirmesi ve hukukun üstünlüğünü etkili bir biçimde uygulamaya koymasını önerilmiştir (Kenar & Hozda, 2022: 176-177).

AGİT de Kosova görevi aracılığıyla ülkede barışın yeniden tesis edilmesi için seçim çalışmaları, demokratik kurumların oluşumu, hukuk düzeninin güçlendirilmesi gibi konularda devlete katkıda bulunmaktadır. AGİT Kosova Misyonu ülkede temel olarak Kurumsal Yapılanma, Demokratikleşme ve Yönetim, Seçimlerin Düzenlenmesi, İnsan Hakları, Basın İlişkileri, Hukuk Kuralları ve Polis Eğitimi ile ilgili meselelerde önder bir konumdadır. AGİT Kosova Misyonu mahalli hükümet görevlilerinin ihtiyaçlarını tespit etme, demokratik yönetim ve sivil konularda esaslar konusunda da kamu görevlilerini eğitmiştir. AGİT misyonu aynı zamanda ülkede seçimleri düzenlemek, yargı ve yargıçları için eğitsel etkinlikler düzenlemek, bağımsız siyasi partilerin oluşturulması ve güçlendirilmesi, hukuk kurallarının izlenmesi, korunması ve geliştirilmesi için de ülkede çalışmalar yürütmektedir. AGİT özellikle insan hakları konularında ülkede izleme, çeşitli insan hakları programları, kadın konularında çalışma yapmaktadır. AGİT bunların dışında bağımsız basın yayın ve iletişim özgürlüğünün sağlanması için de ülkede düzenlemeler ve yasalar yapmaktadır (Karademir, 2008: 144-146).

BMMYK ise Kosova'da etkin bir iltica sisteminin kurulmasına katkıda bulunmaktadır. BMMYK, çeşitli ortaklıklar yoluyla, karma göç perspektifini göz önünde bulundurarak, iltica meseleleriyle ilgilenen ilgili paydaşların kapasitesini geliştirmektedir. BMMYK, sorumlu kolluk kuvvetleri ve ortakları ile işbirliği içinde, kurumları korumaya duyarlı giriş mekanizmaları oluşturma ve iltica mevzuatını uygulama konusunda desteklemek amacıyla tüm resmi giriş noktalarını izlemektedir. BMMYK Kosova genelinde gönüllü olarak geri dönen azınlıkların ve ülke içinde yerinden edilmiş nüfusun koruma durumunu düzenli olarak izlemektedir. BMMYK, Kosova kurumları ve uluslararası aktörlerle yakın koordinasyon içinde, özellikle geçici toplu merkezlerde bulunanlar olmak üzere ülke içinde yerinden edilmiş kişiler için kalıcı çözümleri desteklemektedir. BMMYK ayrıca toplulukların temsilcilerini, ilgili paydaşları ve sivil toplumu içeren forumlar aracılığıyla güven inşası ve barış içinde birlikte yaşamayı desteklemektedir. Bu faaliyetler, ortak çözümler aramak için alan sağlar, dolayısıyla kalıcı çözümler ve sürdürülebilir yeniden bütünleşme için temeller atmaktadır. BMMYK, uygulayıcı ortakları, yerel sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ilgili kişileri ücretsiz hukuki danışmanlık, yardım ve mahkemede temsil ve koruma izlemesi ile desteklemektedir (UHNRC).

Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında yukarıda ele alındığı üzere yeniden yapılandırması ve devlet inşa süreci devam etmektedir. Küreselleşme süreci ile uluslararası ilişkilerin yapısı değişmeye başlamış,

devletlerarası etkileşim ve uluslararası örgütlerin rolü artmıştır. Özellikle insan hakları başta olmak üzere birçok alanda devletin egemenlik rolü ve alanı uluslararası düzen tarafından tanımlanmaya başlanmıştır. Aynı zamanda ekonomik temelli olan küreselleşme süreci ulus üstü ve uluslararası yapıların önemini arttırmıştır. Bunların dışında devletlerin güvenlik kaygıları da buna eklenince yeni kurulan veya kurumsallaşması zayıf olan devletler “ulus inşası” sürecine alınmış ve özellikle çatışma olan devletlerde (Somali, Kosova, Afganistan gibi) yeniden yapılandırma devam etmiştir. Uluslararası toplumun bu devletleri inşa etme sorumluluğuna da dönüşen bu durum bu devletlerin yeniden inşa sürecini uzun bir zamana yaymıştır (TASAM, 2006).

Uluslararası yapıların yeniden inşa süreçlerinde rolü hali hazırda devam etmektedir. Bu süreç Kosova içinde ülkeye NATO müdahalesinin olduğu 1999 sonrası da bugüne kadar devam etmiştir. Ülkenin bağımsızlık ilanı sonrasında sürecin yoğunluğu azalmadan devam etmektedir. Ne zaman sona ereceği de belirsizdir. Uluslararası ilişkilerde yeni düzende “hibrit barış yaratma” yöntemi de denilen yeni bir süreç söz konusudur. Bu sürecin yaşandığı alanlardan biri de Kosova olmuştur (Şener & Mete, 2022: 89).

Kosova'nın temel yaşadığı devletleşme sürecinde güvenlik riski hibrit barış yaratma yöntemi uygulamasının devam etmesinin esas nedenini oluşturmaktadır. Ayrıca Selznick'in belirttiği üzere doğal sistem modeli etrafında kurumsallaşması yetersizdir. Ordu, güvenlik, sağlık, eğitim, adalet, ekonomik durum gibi alanlarda yeni devletin sürece uyum sağlaması zor olmaktadır. Kosova'daki uluslararası himaye yönetimi, genç Kosova devletini Sırbistan'a karşı da korumakta ve Kosova'nın güvenliğini sağlamaktadır. Ama bu yönetim aynı zamanda Kosova'nın bağımsızlığını ve demokrasinin gelişmesini ciddi biçimde sınırlandırmaktadır. Çünkü Kosova'da güvenlik, siyasal ve iktisadi kararlar/politikalar, Kosova'nın kendi seçilmiş kurumlarından çok, buraya yerleşmiş olan uluslararası örgütler tarafından belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Bu durum, Kosova'nın bağımsızlığını sınırlandırmaktadır (Sancaktar, 2018: 70).

Kosova'nın geleceğinde BM, NATO, AGİT gibi uluslararası örgütlerin kriterleri ve normları yürürlüktedir. Bunların olmaması durumunda Kosova'nın kazandığı bağımsızlık ve devletin devamlılığı konusunda sorunlar yaşanması muhtemeldir. Özellikle insan haklarına saygı göstermek ve çeşitli grupların meşru ihtiyaçları karşılamak, birlikte uyum içinde yaşamayı teşvik etmek önemlidir. Ulusal sınırların istikrarı açısından

da bu durum önem kazanmaktadır. Kosova devletinin içinde de hükümet ile çeşitli etnik gruplar arasında sorunlar çıktığında sınırların değişimi olmaksızın barışçıl ve esnek çabalar devletin varlığı için de elzemdir (Taşdemir & Yürür, 1999: s.150).

Süreç içerisinde Kosova, devletleşme sürecinde ciddi adımlar atmış ve çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bugün Kosova, 104 devlet tarafından tanınmaktadır. AB üyesi ülkeler arasında sadece beş ülke, Kosova'yı kendi iç sorunlarından dolayı tanımamaktadır. Bunlar Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Yunanistan, Romanya, Slovakya ve İspanya'dır. Kosova, devlet olarak geleceğini AB üyesi olarak görmekte ve bu konuda AB ile görüşmektedir. Bunun yanında Kosova'nın rüşvet, işsizlik ve Kosova Sırplarının Kosova kurumlarına entegrasyonu gibi sorunlu alanlar çözüm beklemektedir. Devlet tecrübesi olmayan Kosova, zamanla kurumlarını oluşturarak bu tecrübeyi oluşturmayı çalışmaktadır. Bütün bu gelişmelere rağmen Kosova'nın atması gereken daha çok adım var. Kosova, eğitim sistemini gözden geçirerek, kurumlarının yapısını daha da güçlendirerek ve sağlamlaştırarak AB üyeliğini daha da hızlandıracaktır (Pomak, 2013: 52).

4.SONUÇ ve TARTIŞMA

Balkan coğrafyasının en genç devletlerinden biri olan Kosova Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkmış bir devlettir. Balkanlarda güvensizlik üreten bir alanda bulunan Kosova bu anlamda 1999'a kadar kanlı ve sonrasında ise istikrarsız bir süreç içinde bulunmuştur.

Kosova'nın 2008 yılında ilan ettiği devlet, egemenlik- toprak- nüfus gibi devlet olmanın temel şartlarını yerine getirirse de bu alanlarda sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Kosova devleti uluslararası hukukta De jure olarak henüz tüm devletler tarafından tanınmamakta, egemenliği konusunda komşusu Sırbistan ile sorunlar yaşamaktadır. Toprak ve nüfus konusunda da ülkenin demografik yapısında yaşayan Kosovalı Sırplar tarafından sürekli olarak kriz üretmektedir.

Bu durumun dışında Kosova devletleştikten sonra temel devlet görevlerini (güvenlik, adalet, eğitim, sağlık gibi) yerine getirme de ülke genelinde yetersiz kalmaktadır. Yeni kurulan bir devlet olarak doğal devlet yapısına kavuşmamıştır ve bu nedenle ülkede 1999'da NATO müdahalesi ile başlayan yeniden yapılandırma devam etmektedir. 2023 itibarı ile BM, NATO, AB, AGİT, BMMYK, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası yapılar devletin temel fonksiyonlarını yerine getirmede sorumluluk üstlenmeye devam etmektedir. Kısa vadede bu durumun değişmesi

beklenmemektedir. Devletin temel görevleri ve kurumsallaşması noktasında yaşadığı sorunlar özellikle güvenlik ve nüfus sorunları devam ettiği müddetçe yaşanacaktır.

Kosova bu durumu aşmak ve devletleşme sürecini olgunlaştırmak için AB üyeliğini en önemli çıkış yolu olarak görmektedir. Böylece AB standartlarını sağlayarak, en azından uzun vadede kurumsallaşması için bu birliği temel araç olarak görmektedir. Ayrıca AB üyeliği sürecinin bile kurumsallaşması için güçlü bir etki yaratacağının farkındadır. Bu nedenle ülkede uluslararası yapılanmaların ve özellikle AB'nin varlığını önemli bulmaktadır. Bu durumun gelecekte devletin güvenli ve refah bir yapıya kavuşması, kamu hizmetlerinin ve kurumlarının sağlıklı bir biçimde yürütülmesi için elzem olduğu düşünülmektedir. Bu nedenlerle Kosova'nın devletleşme sürecinin henüz emekleme aşamasında olduğunu ve uzun bir sürece yayılacağını söylemek mümkündür.

Kosova'nın temel yaşadığı devletleşme sürecinde Selznick'in belirttiği üzere doğal sistem modeli etrafında kurumsallaşması örgütsel ve doğal açılardan yetersizdir. Bu yetersizlik devletin sistem oluşturmasını engellemektedir. Bu durum ise devletin gücünü ve etkisini azaltmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulut İ. (2015). Devlet, Unsurları ve Kişiliği. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 111(219), 159-178.
- Aktaş, Altan (2019). Başarısız Devletler Söyleminde Uluslararası Hiyerarşi Algısı. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50, 141-179.
- Ağır, B. S. (2014).Güvenlik ve Göç Kavşağında Kosova Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(3), 455 – 479.
- Ay H. & Uçar Ö. (2015). Devletin Gelişim Süreci. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16(2),195-206.
- Çakır M. F. & Emiroğlu H. (2016). Kosova'nın Bağımsızlaşması Sürecinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreter Raporlarının Rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 672- 680.
- Çakmak, F. G. (2019). Avrupa Birliği'nin Kosova ile İmtihani: EULEX Misyonu Hakkında Eleştirel Bir Değerlendirme. *Asos Journal*, 96, 383-398.
- Dereköy, F. (2015). Kurumsal Yönetim ve Temel Dinamikleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 31-51.
- Ermağan G. & Satıcı İ. (2013). Uluslararası Siyasette Kosova'nın Bağımsızlığına Dair Temel Meseleler ve Türkiye'nin Genel Balkanlar Politikası. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 445-464.
- Gündoğan, M. (2016). *Kosova'nın NATO Süreci ve Ülkenin Güvenlik Eksenli Dış Politikası*. <https://www.tuicakademi.org/kosovanin-nato-sureci/>, (Erişim: 5 Ağustos 2023).
- Kalkan, D.(2023). Başarısız Devletler ve Terörizm İlişkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 325-343.
- Karademir, H. (2018). AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)'in Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümündeki Rolü; Kosova Krizi. T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Kırıkkale.
- Kazaz, İ. (2019). Avrupa Birliği Üyeliği Sürecinde Kosova Ekonomisi ve Finansal Entegrasyonu. T.C. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Edirne.
- Kenar N. & Hozda B. (2022). Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Bağlamında Kosova - AB İlişkileri. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 161-180.
- Kukathas C. (2022). Devletin Tanımı, <https://www.sosyalbilimler.org/devletin-tanimi/>, (Erişim: 5 Ağustos 2023).
- Küçük, G. (2018). Kurumsallaşma Kuramının Kamu Yönetimine Etkisi: İller Bankası A.Ş. Üzerine Bir Araştırma, İller Bankası Anonim Şirketi, Yayınlanmamış Uzmanlık tezi, Ankara.
- Selznick, P. (1996). Institutionalism "Old" and "New. *Administrative Science Quarterly*, 4(2), 270-277.
- Öğüt A. & Tarhan S. (2022). Kobi'lerde Kurumsallaşmanın Firma Performansı Üzerindeki Etkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2),157- 172.
- Öner, A. Ş. (2013). Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru: Bosna Hersek'te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2(1),1-22
- Özdağ A. & Önal T. (2017). Kosova Sorunu ve Bağımsızlık Süreci. *Akademik Bakış Dergisi*, 61, 556- 571.
- Özkaya, Ö. (2020). Devlet Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8(16), 317-352.
- Rice, S. E. (2003). *The New National Security Strategy: Focus on Failed States*. Brookings Policy Brief - The Brookings Institution, Washington D.C.-116.
- Pazarcı, H. (2003). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. II. Kitap, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Pomak, B. (2013). Kosova'nın Devletleşme Süreci. *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 31-54.
- Sancaktar, C. (2018). Kosova'da Uluslararası Himaye Yönetimi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 63-71.
- Smith, A. (1904). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: Methuen and Co. Ltd, Fifth Edition.
- Şener, M: B. & Mete, A. E. (2022). Responsibility to Rebuild of International Society in Kosovo. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 78-94.
- Şimşek, E. D. (2020). ABD'nin Balkan Politikası ve Kosova-Makedonya Bosna Hersek Krizlerine İlişkin İzlediği Politika. <https://www.tuicakademi.org/abdni%CC%87n-balkan-politikasi-ve-kosova-makedonya-bosna-krizlerine-iliskin-izledigi-politikalar/>, (Erişim: 6 Ağustos 2023).
- Taşdemir F. & Yürür P. (1999). Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme. *G.Ü. İİBF Dergisi*, 3(99), 135-152.
- Taşdemir F. (2013). Başarısız Devletler ve Uluslararası Hukuk Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunlar. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1),405-423.

Yalçınkaya, A. (2018). Kaynaklı Yeni Kurumsal Kuram Çalışmaları Üzerine Sistemik Bir Yazın Değerlendirmesi (1998-2016). *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (İSMUS), III(1), 29-53.

Zucker, L. G. (1983). *Organizations As Institution*. Research in Sociology of Organizations, 2.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, Kosova. https://www.ab.gov.tr/bm-guvenlik-konseyi-karari-1244-altindaki-kosova_45471.html, (Erişim: 4 Ağustos 2023).

TASAM. 2018. Kosova'nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Analizi. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/800/kosovanin_bagimsizligi_surecin_tarihsel_analizi, (Erişim: 3 Ağustos 2023).

UHNRC.South Eastern Europe. Main Activities.<https://www.unhcr.org/see/where-we-work/kosovo/main-activities>, (Erişim: 6 Ağustos 2023).

TASAM. 2011. Adam Smith'in Ekonomi üşüncesind- Politik De "Devletin İşlevleri Ve Kamu Hizmetleri. https://tasam.org/trTR/Icerik/3163/adam_smithin_ekonomi_usuncesind%E2%80%93politik_de_devletin_i_slevleri_ve_kamu_hizmetleri, (Erişim: 7 Ağustos 2023).

TASAM. 2006.Fukuyama'nın Yeni Tezi: "Devlet İnşası...https://tasam.org/trTR/Icerik/232/fukuyamanin_yeni_tezi_devlet_insasi%E2%80%A6, (Erişim: 7 Ağustos 2023).

Euronews. Kosova ile Sırbistan arasında savaş endişesi: Gerilim neden sürüyor?. <https://tr.euronews.com/2023/05/30/kosova-ile-sirbistan-arasinda-savas-endisesi-gerilim-neden-suruyor>, (Erişim: 11 Ağustos 2023).